

szócikkek tulajdonképpen az ezekhez adott kontextualizációt jelentik. Érdemes felfigyelni a műfajok és a kultúratudomány alakulása közötti visszacsatolásra is, azaz arra, ahogyan a könyvtárgyakkal végzett praktikákra [is] összpontosító irányzatok maguk is a használatot előtérbe helyező formában publikálják az eredményeiket – szemben más, inkább az egységesség és az egyediség mentén szerveződő kiadványokkal, amelyek kevésbé teszik lehetővé a szabad mozgást a részek között. Egy kézikönyv teljesítménye elsősorban a rendszerezés sikerén mérhető: hogyan tudja az ismeretek sokféleségét úgy egymás mellé rendezni, hogy egyszerre legyen tömör, informatív, tegyen lehetővé különféle kombinációk létrehozását, és biztosítson könnyű hozzáférést a felhasználó számára. A *Kézikönyv* ebből a szempontból is sikeres vállalkozásnak tekinthető. A magyar tudományos élet eddig kevésbé támaszkodott erre a műfajára, és inkább a „súlyosabb”, nagyobb lélegzetvételi és a kutató teljesítményét jobban előtérbe állító monográfiákat és tanulmányköteteket részesítette előnyben, így már maga a tény is jelentős, hogy egy reprezentatív tudományos műhely egy kézikönyvet jelentet meg. [Ráció]

SZEMES BOTOND

Figyelemvesztés/figyelemedzés

BERTA ÁDÁM, *A KÍGYÓ FEJE*

A *kígyó feje* egyértelműen Berta Ádám eddigi legkidolgozottabb kötete, a szerző szövegvilága mostanra ért össze a leginkább, pontosabban most sikerült a recept arányait megfelelően eltalálni, elkészíteni és tálalni. A különböző ízvilágok meglepő módon nem egymás ellen dolgoznak, egyik sem dominálja vagy semlegesíti a másikat. Gourmand-oknak és hazai ízeket kedvelőknek egyaránt kellemes élményt okozhat. Jóllehet a centrumban egyáltalán nem a gasztronómia áll, viszont a regény sokat elárul az irodalom konyhájának működésmódjáról. A különböző műfajok, irodalmi rétegek keveredése már a regény szövegével való találkozás előtt is feltűnhet. A borító, amely fehér alapon egy babarózsaszín koponyából előbújó kígyót ábrázol, provokatívan hat, feszültséget generál. A szerző több mottót is felsorakoztat, amelyek értelmezhetők útmutatóként is a Berta-világban, de a forrásmegnevezés nem teljeskörű, hiszen csak a szerzők neveit közli, ami kétségtávol tudatos gesztus: a négy részlet a nemet, nem tudást, a tudás hiányát, az ismeretlennel való találkozást hangsúlyozza. A mottók jelentősége is eltérő, az Egressy Zoltántól kölcsönzött mondat – „Kicsit sok volt benne a nem.” – a korábbi Berta-kötetek címeire utalhat: *Miki nem finnyás, Egon nem fáradt, Nem attól vizes a hal. A kígyó fejéhez* leginkább Nádas Péter mondata illeszkedik, amely a *Világló* részletekből származik: „Egészen váratlan helyen nem a tudásnak, hanem a tudás hiányának lett jelentősége.” Az viszont, hogy a tudás hiánya kihez kapcsolódik alanyi jogon, már egy bonyolultabb kérdés szövegen belül és kívül egyaránt.

Az viszont biztosan tudható, hogy Talmi Sándor életközépi krízise centrális pozíciót foglal el a kötetben, de a Teslájában önsajnálkozó férfi szólamánál többet vállal a szerző, más szereplőknek is átengedi a megszólalás lehetőségét, ezzel is árnyalva a címszereplő karakterét. A Kazahsztánnal üzleti kapcsolatot ápoló vámpír (?) apa, akin

gyakorlatilag önjelölt „eutanáziát” hajt végre Sándor barátja, Norbi (üzleti célból), már alapvetően gyanús jelenségek, de felesége, Anna is kolléganőjével akarja összehozni a már funkciótlan, plusz teherré vált férjét. Sem a régi, sem az új családba nem illeszkedik, apja hagyományát barátja folytatja, míg a saját lányától is engedi magát eltávolítani. A családi örökséggel való szakítás vagy folytatás kérdése folyamatosan ott lebeg a háttérben, nemcsak Sanyi, hanem felesége esetében is. Mirasznak, a kazahsztáni üzletembernek már a neve is örökséget, öröklést jelent, de Talmi Sanyi tajvani friss ismerettsége, Vishuddha is családjával, a magára vállalt vallási tradícióval szakít.

A korábbi regényei ismeretében nem meglepő, hogy a szerző ebben a művében is több cselekményszálát mozgat egyidőben, gyakran, abszurd helyzetekkel operál, kiszámíthatatlan tempóban váltogatja az idősíkokat, illetve alapvetően a kihagyásos szerkezetre épít, és a végén [szerencsére] nem vezet el egy lekerekített, didaktikus feloldáshoz. Ugyanakkor ezek a néhol párhuzamos történetnek látszó narratívák több ponton metszik egymást, mi több, szétválaszthatatlan spirállá formálódnak. Míg az előző regényeknél joggal vetődhetett fel, hogy egyáltalán vagy nehezen áll össze egységgé a koncepció, most mégis sikerült létrehozni egy olyan kvázi koherens szövegvilágot, amelyben ezek az elemek hatásosan és nem hatásvadásként képesek működni. Azonban ha a befogadó a korábbi Berta-tapasztalatai alapján végre azt várná, hogy a detektált hiányérzete feloldódjon, azok számára ez továbbra is illuzórikus elképzelés marad. *A kígyó feje* ugyanis egy bizonyos pont után ellenáll a dekódolásnak, néhol tébolyt és enigmát hagyva maga után, viszont nem bosszantó üresség, hanem a hálózatok átláthatatlansága lesz a befogadó alaptapasztalata [ezt talán csak Barabási kutatócsoportja tudná modellezni]. Ugyanakkor, amit Vásári Melinda a *Nem attól vizes a halról* írt kritikájában megfogalmaz [Ex libris, ÉS, 2020. június 12.], joggal erre a kötetre is kiterjeszthető: a regényben egy-egy szimbólum jelentésének tűnik ugyan, de sok esetben mindössze üres jelölők. Jóllehet a kazahsztáni zombik [ubirok és mhackayok] rejtélye nem kristályosodott ki – de a transzcendenshez értelmetlen lenne reális minták alapján közelíteni –, viszont a golfabdát és a galagonyás cukorkát, ha nem is üresként definiálnám, de egy idő után feladtam a megfejtés iránti vágyamat. Lehet ez tudatos geg, fricskát mutatva, hogy íme, a mindenben értelmet kereső olvasónak szükségszerűen kudarcot kell vallania, de arra is felhívhatja a figyelmet, hogy ahogyan a mindennapi élet komponensei közötti kapcsolódások értelmezése is döntően problematikus, az irodalom sem kíván egyértelműbb utakat kínálni, sőt még inkább elveszejthet. És mégis működik. A sikerültség egyik magyarázata abban keresendő, hogy tartalom és forma nem különül el egymástól, hanem szervesen összekapcsolódik, egymást erősíti, emiatt az említett megoldások egyetlen esetben sem válnak öncélúvá, sokkal inkább azokra az elvekre mutatnak rá, amelyek szerint a regényvilág, de lényegében napjaink társadalma is működik. Egymás melletti elbeszélések vagy magányos csendek vannak, és sosem *megbeszélések*. Nem meglepő, hogy a megértés hiánya, a nem tudás tematikusan és motivikusan egyaránt a centrumba kerül.

Annak ellenére, hogy számos megoldatlan szituációt, dilemmát hagy függőben a szerző, a cím kétségkívül az egyik legizgalmasabb megfejtendő rejtvény, amelynek feloldására vállalkozni lehet. Egyrészt rögtön a regény elején olvasható egy magyarázat, Talmi Sándort, a centrális pozícióba emelt szereplőt szólítják a barátai Kígyónak. A két

azonos című fejezet [*Talmai Sándor életközépi krízise*], amely lényegében egy fejezet két részre tagolva [a számozott alfejezetek numerikus sorrendje folytatódik a beékelte Izzik a galonyát követően], Sanyi gondolataiba enged betekintést, így lényegében a kígyó fejében levő tekervények megismerésére, vizsgálatára vagy boncolására nyílik lehetőség. Ugyanakkor a kígyó tekerő mozgása a szöveg struktúráját is demonstrálja: egyik idősből hirtelen gyorsasággal következik be a váltás, snittek egymásutánja, más-más dinamikával, és sosem tudható előre, hogy melyik irányba fog kanyarodni a történet, vagy éppen melyik lesz az a hely, ahol egy pozíciót hosszabban kitart a szövegtest, amíg csak a fejben történik a mozgás, a gondolatok, emlékek és elképzelések közti siklás. Folytatva a bevezetőben említett gasztronómiai párhuzamot, a szerzőt egy toxikus főzetet készítő boszorkánnyal is azonosítani lehet, a legfőbb hozzávaló pedig a kígyófej, amellyel lényegében önmagát mérgezi. A kígyó nem a saját farkába harap, hanem maga köré tekeredik, és majdnem megfojtja magát. A cím jelentésének feloldására tett javaslatok nem vagylagosan értendők, hanem ezek egyidőben aktiválódnak. Talmai Sándor karaktere éppen olyan fontos szerepet tölt be, mint a szöveg megalkotottsága, ugyanakkor a transzcendentális kazahsztáni epizódok sem tekinthetők jelentéktelenebb komponensnek, mindössze a kifejtettség árulkodik arról, hogy melyik a domináns szál, amely komplexebben fog kirajzolódni. Míg Taldykorgan egy olyan imaginárius tér, ahol érvekkel megmagyarázhatatlan természetfeletti jelenségek történnek, addig Talmai Sanyinak nem kell több országnyira utaznia ahhoz, hogy korlátolt tudásával ágáljon. Nem tud arról, hogy a balatoni nyaraló egyik szobájában, ahová a barátaival lementek, éppen halott apjának teste az egyik szomszédja.

Berta regénye bár a kényszerű virtuális életünk felfokozódása előtt íródott, jó érzéssel ráirányítja a figyelmet azokra a problematikákra, amelyek az online kapcsolattartás miatt merülhetnek fel: „Azt hiszed, a feleséged vagy a kölyköd a tiéd, mert ugyanabból a hűtőből szeditek ki a kaját, ugyanarra a folyosóra nyílik a hálószobátok. Közben meg? A laptop a lényeg meg a mobil. Hiába vagytok együtt testben, az e-mail meg a Messenger meg a sok fotócsere komoly ellenálló gyökérszörőket növeszt.” [76.], „Az online kapcsolat a birtoklás, nem az együttlét.” [76.] Talmai Sándor bár tűnhet konyhafilozófusnak, de a fenti idézetek elborzasztó képet mutatnak, hiszen lényegében az együttlét jelenségét teljesen felszámolja azzal, hogy sem a testi közelségben, sem az online térben nem tartja kivitelezhetőnek. Ugyanakkor a birtoklás iránti vágyódás kétszeres előfordulása leleplező: míg korábban a családapa volt az egyedüli tulajdonos, addig mostanra social media tulajdonává, tőkésévé vált mindenki, kortól, nemtől függetlenül. Ez legalább genderkorrekt elképzelés. Ezt sírná vajon vissza az életközépi krízisét megélő férfi? Sanyi karakterét a paradoxitás dominálja, hiszen míg a regényben központi szerepet tölt be, addig a szövegvilágban döntően a perifériára szorul. Úgy tűnik, mintha tudatalatti vágya a felesleges emberré válás lenne, miközben apró törekvéseket mutat arra, hogy a XXI. században is életképesse váljon. A személyes kapcsolatok elidegenedésének legszemléletesebb példája a feleségével való viszonyának definiálásában jelenik meg: „Sanyi számára a felesége egy koordinátarendszer kikerülendő térdarabjává redukálódott.” [218.] Az E/3. eltávolító hatása miatt viszont felmerülhet, hogy ez valóban a kígyó fejéből szól, vagy csak külső szemlélőként írható le eképpen a viselkedése.

A szerző jegyzete említi, hogy John Williams *Stoner* című regényének mondatait hozta ablakához egy szarka, viszont annak ellenére, hogy *A kígyó feje*, de leginkább

annak főszereplője több ponton rokonítható a különös utat bejárt regénnyel, mégsem redukálnám annak magyarosított verziójára. Berta nem egy szarkaszerző, aki lopja a mintát. A generációk közti feszültség, a társas magány, a passzivitás vagy a kommunikáció teljes felszámolása olyan témák, részben aktuális jelenségek, amelyek nemcsak Berta és Williams regényében fordulnak elő, hanem az irodalom keretein túllépve, a hétköznapi tapasztalatokra is döntően kiterjednek. Talmi Sanyi karaktere Krusovszky Dénes Lente Bálintjának figyelmetlenségét örökölte, de míg az *Akik már nem leszünk* sosebben minden zavaróan kapcsolódik egymással, addig *A kígyó fejében* a cezúrák generálta feszültség vagy az abszurd helyzetek sokkal terméke-nyebbé tudtak válni. A befogadó könnyen azonosulhat Sanyi szólamával nemcsak azért, mert életközépi válságát, konyhafilozófiai törekvéseit részletesen kifejti, hanem azért is, mert ő is ugyanúgy keresi az események közötti kapcsolatot: „Muszáj volt arra gondolnom, hogy az elrendezésben, a darabszámban van valami. El se tudom képzelni, mi.” [17.] A különbség mindössze annyi, hogy egy-egy helyzetről, szereplőről az olvasónak, ha nem is kimerítő ismerete, de részleges információja van. Ez a tudás apró fölényt kölcsönöz, de mielőtt még elbizná magát, tervszerűen következik egy olyan mozzanat, amely újból visszarántja. A homo/hetero/autodiegetikus elbeszélő ideje rég lejárt, mielőtt kényelmesen azonosulni lehetne egy nézőponttal, rögtön egy másik szemszögből válik láthatóvá egy újabb esemény, ahol bár lehetnek ismerősök, de nem egyenesvonalú folytatásai a korábban megismerteknek. Jóllehet hektikusnak is tűnhet a precedensek, illetve az utólagos magyarázatok elrendezése, viszont az összehangoltságukat éppen az bizonyítja, hogy egy kaotikus renddé tudnak összeállni. Mindenkinek meg kell küzdenie saját olvasatáért, de nem elmélyült narratológiai ismeretre van szükség, sokkal inkább türelemre és hosszantartó figyelemre. [Cser]

NAGY HILDA

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.